

כתב-יד חמישי של המחזה העברי הראשון "צחות בדיחותא דקידושין"

מאת א. הולץ

בשתי המהדורות שלו למחזהו של סומי¹ כותב ח. שירמן: "הקומדיה העברית של יהודה סומו הגיעה אלינו בארבעה כתבי יד... ואלה הם: (1) כ"י הלבשרטם 478 של ב"מ לרבנים מיסודו של שכתר... (2) כ"י אדלר 1573 (3) כ"י קאופמן 551 (4) כ"י קאופמן 550. שלושת כ"י האחרונים מכילים את הנוסח המורחב של המחזה."

במחלקה היהודית של הספרייה הציבורית בניו-יורק ברחוב מ"ב נמצא כתב יד חמישי². כתב יד זה הנו גם כן דוגמא נוספת של הנוסח המורחב של המחזה וכולל את ההוספות המובאות אצל שירמן במדור "חילופי גירסאות". בתוכנו דומה כתב יד זה בדרך כלל לכתב יד קאופמן 551 המסומן אצל שירמן בסימן א'; אם כי במקומות אחרים הריהו דומה לכ"י קאופמן 550 המסומן ככ"י ב'. כמו כן יש לומר שבמקרים בודדים שונה הוא משני כ"י אלה ודומה לנוסחה המקורית של הקומדיה המסומן באות מ. אך כל האמור על כתבי יד אלה אצל שירמן כגון השימוש במונחים איטלקיים "אטו" במקום מערכה, "סינה" במקום מעמד יפה לגבי כתב יד זה. כאמור, מכיל הוא גירסאות שאין כדוגמתן בכתבי היד האחרים והעיקריים שבהן יצוינו להלן.

זהו תאורו החיצוני של כתב היד: הוא כתוב במחברת שגודלה 15.3 ס"מ × 20.8 ס"מ. בראשית המחברת ובסופה שלושה דפים ריקים. בסך הכל 31 דפים (62 עמודים) של טכסט. בכל עמוד 26 שורות בערך. הכתב הוא הכתב האיטלקי הקורסיבי והוא בהיר ויפה. החלק העליון של כל עמוד מוחתם בכתמי מים או נוזל אחר אבל עם כל זאת אפשר לקרוא כל מלה. הערותיו של שירמן על הקיצורים (א' במקום "אחד" ר' לרבי וכו') ועל סימני הפיסוק נכונות גם לכתב יד חמישי זה. הסדר בכותרות הוא: ה"אטו", ה"סינה", ושמות הגיבורים.

בעמוד השני של הדף השלישי העתק ה"פרולוגו" שנכתב בעמוד א' של הדף הרביעי. אחר ה"פרולוגו" המקביל בכלול לזה הנדפס במהדורת שירמן רשומה הערה זו של דיינארד: "מאוצר ספרי אפרים דיינארד. ראוי הוא הספר הזה להוציאו לאור בדפוס כי לפי הנראה הוא הדראמא הראשונה שנכתבה בעברית. את הספר קניתי מידי הרב ר' יוסף ירא מפיררה בשנת תרס"ב בהיותי בביתו".

להלן מביא אני רק את חילופי הגירסאות העיקריים שיש בהם או משום תיקון נוסח או משום הבדלים ממש: אסמן רק את העמוד בכתב היד ואת העמוד המקביל במהדורה השנייה של שירמן ואת מספר השורה.

1. המהדורה הראשונה יצאה מטעם ספרי תרשיש (ירושלים, תש"ו). השם המלא: "המחזה העברי הראשון צחות בדיחותא דקידושין קומדיה בחמש מערכות מאת יהודה סומו איש מאנטובה (1552—1527) יוצאת לאור על פי שלושה כתבי יד בצרוף מבוא הערות ונספחים על ידי חיים שירמן." בהוצאה זו נרשמת ההערה על כתבי היד בעמ' 171. המהדורה השנייה המתוקנה והמושלמת יצאה בהוצאת ספרי תרשיש — דביר (תשכ"ה). במהדורה זו נמצאה ההערה בעמ' 148. כאמור, כל הציגונים בגוף המאמר מובאים על פי הוצאה שנייה זו.
2. רצוני להודות לד"ר אברהם ברגר, ראש המחלקה היהודית בספרייה זו, שהעמיד לרשותי את כתב היד והרשה לי להוציאו לאור במאמר זה.

- עמ' 31 : 27—28 ואחרי אשר הכרתי בו שכם אחד על אחיו במעלות מעולות
כ"י עמ' 1 ואחרי אשר הכרתי בו שכם אחד על אחיו במעלה ובנדיבות.
עמ' 32 : 31 דבורה : מה הדבר הרע הזה ?
אחר שאלה זו ממשיכה השיחה בכ"י עמ' 2 כדלקמן :
אמון : צר לי עליך, בני, ידידיה, כי נעמת לי מאד ומאביך קוניך נמכרת
ואין תקוה לאחריהך כי בחשך יפעתך תכוסה ³.
דבורה : מה זה הרע המאורע ?
והמשך השיחה כנמצא בעמ' 32.
עמ' 33 : 28 דבורה : לבעבור לא תוסיף עוד לדבר אלי על הדבר הזה.
והמשך בכ"י עמ' 3 :
אמון : חבי כמעט רגע ⁴.
דבורה : אחרי דברי לא אשנה ⁵.
אמון : השקיטי וכו'
אך הנה עפרון מיודעי מדבר עם אמון.
עמ' 49 : 16 אך הנה אמון מבודד ממנו מדבר עם עפרון אחר מעשיו.
כ"י עמ' 18 כל כחותי נתונים המה לך
עמ' 53 : 31 כל בני כחותי נתונים המה לך ⁶
כ"י עמ' 22 אמכור את טבעתי זו
ע' 54 : 14 אמכור את טבעתי זאת המעולפת ספירים ⁷
כ"י עמ' 22 אם לא אמצא את בן הכובסת חושקי
עמ' 63 : 14—15 אם לא אמצא חן בעיני בן הכובסת חושקי
כ"י עמ' 32 ובוחן כליות יראה ללבב ולא למראה עיני ההמון
עמ' 6 : 26 ובוחן לבבות יראה ללבב ולא למראה עיני המון ישפוט ⁸
כ"י עמ' 32 היא תעיד עדות בעצמי
עמ' 64 : 22 היא תעיד ערוה בעצמי
כ"י עמ' 33 כליסטים המתנכר
עמ' 66 : 12 כליסטס המתנכר (ודומה התיבה אם כן ליוונית שממנה לוקחה).
עמ' 66 : 24 למצוא דרך ארוכה אל כל המאורע
כ"י עמ' 35 למצוא דרך אמונה אל כל המאורע
עמ' 69 : 29—30 ודי לנו בשני עדים כשרים
כי יספיקו לנו בשני אנשים כשרים
עמ' 71 : 10 כאיש רב פעלים

3. על פי ירמיהו לא, טז / "בחושך יפעתך תכוסה" על פי קהלת ו : ד.

4. על פי ישע'י, כו, כ.

5. על פי איוב כט, יב.

6. כן גם בעמ' 69 : 20 על פי במדבר ג, ט ; ח, טז.

7. על פי שה"ש ה, יד.

8. ולא למראה עיני המון ישפוט — על פי ישעיה יא, ג.

כ"י עמ' 39	כאיש חיל רב פעלים ⁹
עמ' 74 : 24	כי אחרי אשר אבד העושר שב גם כבודו לכלימה
כ"י עמ' 42	כי אחרי אשר אבד את העושר שם גם את כבודו לכלימה
עמ' 75 : 16	כי כאשר יקום איש על אויבו ורצחו נפש
כ"י עמ' 43	כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש ¹⁰
עמ' 77 : 18—19	האמנם את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל ?
כ"י עמ' 45	האמנם את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל ? נשמח בעושר מתועלותיו ואת היותר נחריים ?
עמ' 78 : 28	לענות בתולת ישראל (כ"י מ, א, ב, בתולות)
כ"י עמ' 46	לענות בנות ישראל הבתולות
עמ' 78 : 29	צעקה הנערה ואין שומע לה (דיבור השליח)
כ"י עמ' 46	משרת : צעקה הנערה המאורסה ואין מושיע לה ¹¹ .
עמ' 80 : 12	לשון איש פלצות
כ"י עמ' 47	לשון מליצות
עמ' ב 94 : 1	ראל עמוד 159 למטה בדיבור ידידיה : אבינה לאמריהם
כ"י עמ' 59	אבינה לאחריתם ¹² .
עמ' ג 102 : 17—18	וגד מנחת שובל מאד עולן כעול קלחת
כ"י עמ' 59	וגד מנחת שובל מאד עולן כפול קלחת ¹³
עמ' 96 : 8	הנוסח בכתבי יד א, ב מובא בעמ' 160 ודומה לו הנוסח בכתב יד זה בהוספות אלה : אחרי השורה 11 באות שורות אלה שאינן בכ"י האחרים.
	ידידיה : פשחור, הבא האנשים הביתה כי אתי יאכלו המנגנים בצהרים.
	מנגנים : אין חכם ונדיב כמוך.
	ר' אמתי : ואתה, רב חמדן, הכבד ושב בביתך אתה ושובל המשוחרר, כי אסף אלהים את חרפתכם והקדים רפואה לכל מכותיך. ואני אעלה אל בית אמון ואגילה ואשמחה בו. ואם יש את נפשכם באו אלי וראיתם ושש לבכם ותיהנו מזיו כבודנו.
	נאום שב"ע המעתיק ביום י"ג לחדש ניסן ה' ת' (1640).
	(מכאן שכתב יד זה מאוחר מכתב יד מ' שנכתב ב-1618 ומכתב יד א' המכיל את התאריך 1626).

9. על פי שמואל ב כג, כ.

10. על פי דברים כב, כו.

11. שם כב, כז.

12. על פי תהלים עג, יז.

13. ה"פ" של תיבת "כפול" ברורה אם כי האות הראשונה יכולה להיות או "ב" או "כ". שירמן בעמ' 169—170 מעיר : "הטקסט אינו מובן . . . 'כעול' משובש ויתכן שצ"ל 'כשול קלחת'". איני סבור שכ"י זה יעזור לנו לרדת לסוף כוונת הכתוב אבל לאור הכתוב כאן אולי הוראתו כך : וגד מנחת שובל, שהוא עולן מאד היה פול בקלחת — כמו קטנית בקלחת, על פי מה שמצינו בבבא בתרא, עד, א "בשר בקלחת". השערה אחרת : מאד עולן פול קלחת (כאשר הוא נפל בקלחת) וכאילו היה כתוב "בנפול" על פי תנחומא לך לך : ויהי בימי אמרפל : ומי היה זה ? נמרוד. ולמה נקרא שמו אמרפל על שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש. על הקשר בין התנחומא למחזה עיין שירמן עמ' 162.